

ПОТАПОВА
Марина Юріївна
mary14@ukr.net

УДК 311: 330.1

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ
ЗАСАДИ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

**HUMAN CAPITAL RESEARCH IN UKRAINE: THEORETICAL PRINCIPLES
AND APPLIED ASPECTS**

к.е.н., доцент,
Національна академія
статистики, обліку та
аудиту

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).3)

POTAPOVA Maryna – PhD in Economics, Associate Professor, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

У статті розглянуто історичні аспекти формування національного багатства та важливої його частини – людського капіталу. Підкреслено різницю між людським потенціалом та людським капіталом. Значну увагу приділено особливостям формування людського капіталу в Україні. Автором розглянуто сучасну ситуацію стосовно інтересів молоді, а також різницю у розмірах заробітних плат в Україні та її сусідах. Акцент зроблено на територіальній близькості окремих регіонів України до таких країн як Польща, Словаччина, Румунія та Угорщина.

* * *

Introduction. In the past, the wealth of a country was measured in gold and silver. Later, wealth started including means of production. Nowadays, the national wealth of a country includes three main components: natural capital, productive assets and human resources.

The purpose of this paper is to highlight historical aspects of assessing the wealth of countries, identify its most important components in the modern world, and analyze of the interests of young people in Ukraine in learning.

Results. The concept and composition of national wealth has undergone revision and transformation from the 18th century to the present day. Over time, in addition to gold, silver and means of production, human capital was added to its composition. Rich countries have a high share of produced and intangible assets compared to natural resources. The features of capital that are relevant to human capital, in contrast to human potential, are the ability to accumulate and generate income. For the emergence, as well as the productive functioning of human capital, it is necessary to create appropriate conditions. It is important to achieve a certain standard of living, have support of the state and non-state institutions, make available of modern and progressive knowledge and its effective transfer to the object of educational process, and create conditions for the preservation and development of human capital. Low wages in Ukraine are a primary cause of poverty. Since most European countries have a better standard of living and quality of life, many Ukrainians consider migration to be the only and the most reliable way to improve their lives. During 2015–2019, the share of young people who do not work, study or acquire professional skills amounted to about one sixth of the population aged 15–24.

Conclusion. Lack of education and/or high skills of a worker does not affect the level of wages in the cross-country comparison, thus Ukrainian youth loses motivation to learn. The territorial proximity of some regions of our country to Hungary, Poland, Slovakia and Romania and higher wages there create favorable conditions for labor migration of young people. This situation stresses the need for appropriate measures at the state level.

Ключові слова: національне багатство, людський потенціал, людський капітал, молодь України

Keywords: national wealth, human potential, human capital, Ukrainian youth

ВСТУП

Людський капітал постійно знаходиться в центрі уваги, адже люди та вимір їх внеску у створення національного продукту кожної окремої країни є дискусійним питанням, дослідженням якого опікуються фахівці всіх країн та континентів.

Поняття та склад національного багатства зазнало перегляду і трансформації через структурні зміни, що відбувалися в економіці та невпинний розвиток продуктивних сил. Якщо раніше багатство кожної країни вимірювалося золотом та сріблом, то з плином часу до нього додалися й засоби виробництва. Так, у XVIII ст. Вільям Петті включав до складу національного багатства вартість землі, домів, флоту, худоби, золотої та срібної монети, товарів, посуду з золота і срібла, меблів населення. У XIX ст. французький вчений А. де-Фовіль розглядав в основі оцінки національного багатства суму майна, що переходить через успадкування та дарування, що обкладалося податками. У США

до складу національного багатства було включено ферми, житлові будівлі, промислове нерухоме майно, залізницю з устаткуванням, рухоме майно житлових будинків, домашніх тварин, землевпорядні засоби та машини, телеграфи, суди, канали, готівку тощо [1, с. 25–26].

МЕТА статті – висвітлення історичних аспектів оцінювання багатства країн, виявлення його найвагоміших складових у сучасному світі, аналіз ситуації в Україні стосовно інтересів молоді та їх зацікавленні у навчанні на сьогодні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною базою дослідження виступили такі методи, як історичний, узагальнення, порівняння та аналізу. Наочність подання результатів наукової роботи забезпечив графічний метод. Для проведення статистичного аналізу використано метод абсолютних та відносних величин, аналізу рядів динаміки.

РЕЗУЛЬТАТИ

У 1998 р. фахівцями Світового банку була запропонована загальна оцінка національного багатства, яка повинна передбачати визначення його цінності як суми трьох основних компонентів: природного капіталу, виробничих активів і людських ресурсів. Найважливішим компонентом серед перелічених за всіма географічними регіонами світу розробники вважають людські ресурси, що в середньому становлять 68,3 % всього обсягу національного багатства на одну особу

у світі [2, с. 2].

У проведеному дослідженні нематеріальний капітал охоплював робочу силу, людський капітал, соціальний капітал та якість інституцій (активи, не враховані у виробленому та природному капіталі) [1, с. 30]. Фахівцями був зроблений важливий висновок – багаті країни характеризуються вищою часткою вироблених та нематеріальних активів порівняно з обсягом природних ресурсів (рис. 1).

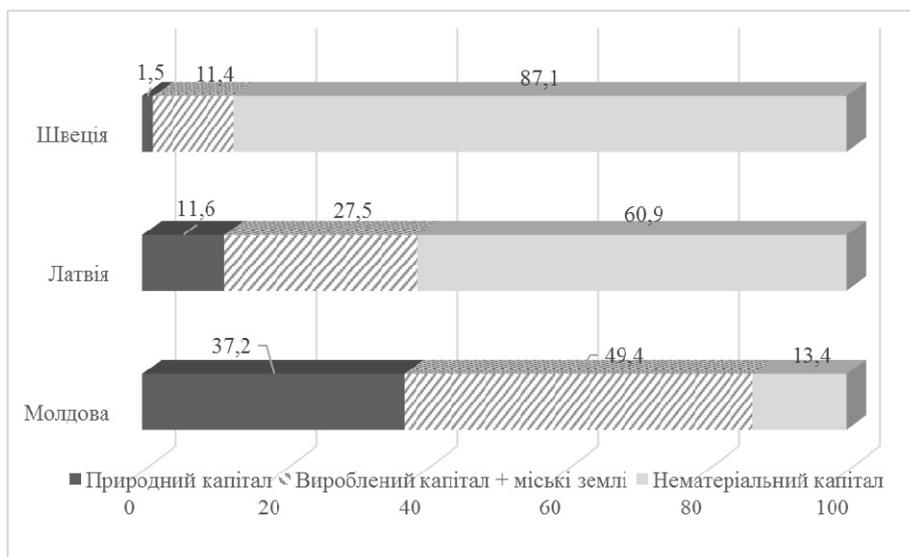

Рис. 1. Структура національного багатства окремих країн, % [побудовано автором за [1]]

Так, частка природного капіталу Молдови у 25 разів перевищує показник Швеції. І навпаки, питома вага нематеріального капіталу Швеції в 6,5 разів перевищує аналогічний показник Молдови. Якщо розглядати Латвію як країну, яка опинилася посередині переліку наведених у дослідженні країн за своїми значеннями складових національного багатства, то співвідношення природного, виробленого та нематеріального капіталу в ній склало: 1: 2,4: 5,3. Тобто частка нематеріального капіталу Латвії перевищувала частку природного капіталу в 5,3 раза, тоді як у Швеції – у 58,1 разів.

Так, за оцінкою дослідників Світового банку, на початок XXI ст. відсоток природного капіталу у національному багатстві найбагатших країн становив приблизно 2 %, фізичного капіталу – був меншим за 20 %, а нематеріального капіталу складав 80 % [1, с.31].

Отже, для успіху й економічного піднесення країн людський фактор стає більш значущим, ніж багаті природні надра чи виробничий потенціал промисловості. Ставка саме на людський потенціал призвела до розвитку окремих націй, наприклад, японської.

Розрізняють поняття людського потенціалу та людського капіталу. Категорія «розвиток людського потенціалу» виступає більшою мірою як інтегральний показник ефективності соціально-економічної політики, що проводиться. Ознаками капіталу, які є актуальними і для людського капіталу, є здатність накопичуватися і приносити дохід [3].

Людський потенціал можна визначити як наявність вмінь і навичок, знань, культури, здоров'я й моральності. Однак капіталізуватися цей потенціал може лише за належних умов. Деякі автори виділяють якісні по-

казники розвитку людського потенціалу – динаміку інвестицій в освіту, медичні послуги та інші інвестиційні блага, а також кількісні показники – динаміку народжуваності, смертності, міграції [3, с. 2].

Фахівці опікуються не лише проблемою кількісного та якісного виміру людського капіталу на міжнародному рівні, а й питанням доцільності та правильності дослідження механізму його впливу на соціально-економічний розвиток країн. Так, окремі автори наголошують на важливих причинах зацікавлення у вивченні людського капіталу на державному рівні. До них відносять мету підвищення рівня і якості життя населення [4, с. 242].

Людський капітал стає вагомим чинником розвитку країн. Фахівці наголошують на тому, що знання спроможні набути ознак капіталу. Однак це можливо за умови прогресивного, інноваційного виробництва. Саме поєднання вищенаведеного надає можливість створити конкурентоспроможну продукцію. Яскравим є приклад Японії. Маючи невеликий запас природних ресурсів, їй вдалося досягти значного економічного розвитку. Відповіддю є зосередження країни на провідній ролі «інтелектуальних» активів, концентрація на відповідних галузях виробництва. Досвід Японії доводить важливість оцінки людського капіталу не лише з теоретичної сторони, а й можливість практичного застосування теоретичних аспектів дослідження [4, с. 245-246].

До вихідних умов, необхідних для зародження, а також продуктивного функціонування людського капіталу відносять:

– умови для інвестування у сферу освіти та професійної підготовки;

- умови для формування та застосування знань, умінь та професійних навичок;
- умови для збереження та розвитку складових людського капіталу.

Отже, насамперед рівень життя населення повинен дозволяти заощаджувати кошти та вкладати їх в освіту та професійну підготовку. По-друге, необхідною є підтримка державних та недержавних інститутів. По-третє, знання повинні бути сучасними та прогресивними, а їх передача об'єкту освітньо-виховного процесу – ефективною. Окрім того, важливим є створення умов для психологічної рівноваги і тривалого життя людини [4, с. 250-251].

Фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України наведено дані з індексу благополуччя населення, для розрахунку якого використовуються 25 показників, що об'єднано в 5 блоків: здоров'я, матеріальне благополуччя, освіта й комунікації, гідна праця, сталий розвиток. За період, який аналізувався (2014–2017 рр.), за аспектами благополуччя найвищі значення у 2017 р. одержали такі блоки, як «Гідна праця» і «Освіта й комунікації», а найменші – блок «Сталий розвиток». Зростання субіндексу «Освіта й комунікації» було зумовлено стрімким поширенням і використанням ІКТ на рівні домогосподарств [5, с. 173-206].

Хоча й дискусійною, проте загальновідомою та вживаною характеристикою добробуту населення є ВВП на одну особу. Даний показник є результатом функціонування економік різних країн. Найнижчий у Європі розмір ВВП у розрахунку на одну особу в Україні свідчить про бідність у країні. Низький рівень оплати праці в Україні не може не впливати на масштаби бідності. Це спонукає активних та амбітних осіб до переїзду. Так, оскільки більшість європейських країн мають кращий рівень та якість життя на-селення, то українці вважають міграцію єдиним та надійним способом поліпшення свого життя [6, с. 189-277].

Із віком люди мають менше можливостей і бажання навчатися, їх пріоритетами стають родина та її забезпечення. Зі свого боку інтереси підлітків та молоді

повинні бути зосереджені на навчанні й думках про майбутню роботу та кар'єру. Державною службою статистики України визначається частка молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, у загальній кількості осіб у віці 15–24 роки. (рис. 2).

Так, чисельність молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, у 2019 р. складала 587 тис. осіб. За період 2015-2019 рр. вона знизилася на 23,2 %, проте за останній досліджуваний рік зросло на 4,7 %. Змінилося і співвідношення юнаків і дівчат. Так, якщо у 2015 р. на 10 юнаків припадало 13 дівчат, то у 2019 р. це співвідношення зросло на 23,1 %, склавши 10: 16.

Цікавим є той факт, що в міській місцевості молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, більше, ніж у сільській місцевості (рис. 3). Адже логічним було б припущення, що в містах є більше можливостей для освіти і професійного зростання.

Однак, якщо у 2015 р. на 10 осіб сільської місцевості припадало приблизно 12 осіб міської місцевості, то у 2019 р. це співвідношення зменшилося на 11,8 %. Можемо дійти висновку, що на відсутність бажання (та/або можливості) української молоді навчатися не впливає місце її проживання.

Впродовж 2015-2019 рр. питома вага молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок у відсотках до населення віком 15-24 роки складала 15-18 %, а це приблизно шоста її частина. Така значна її величина потребує додаткового вивчення причин ситуації, адже ключовими моментами можуть виявитися як апатія і відсутність мотивації молоді, так і можливостей їх родин. А це також впливає на необхідність вжиття відповідних заходів на державному рівні.

На бажання навчатися значною мірою впливає можливість подальшого працевлаштування та розмір заробітної плати за обраною спеціальністю. Якщо зіставити рівні оплати праці в Україні та територіально наближених до неї країнах, то можна відмітити різницю в декілька разів (рис. 4).

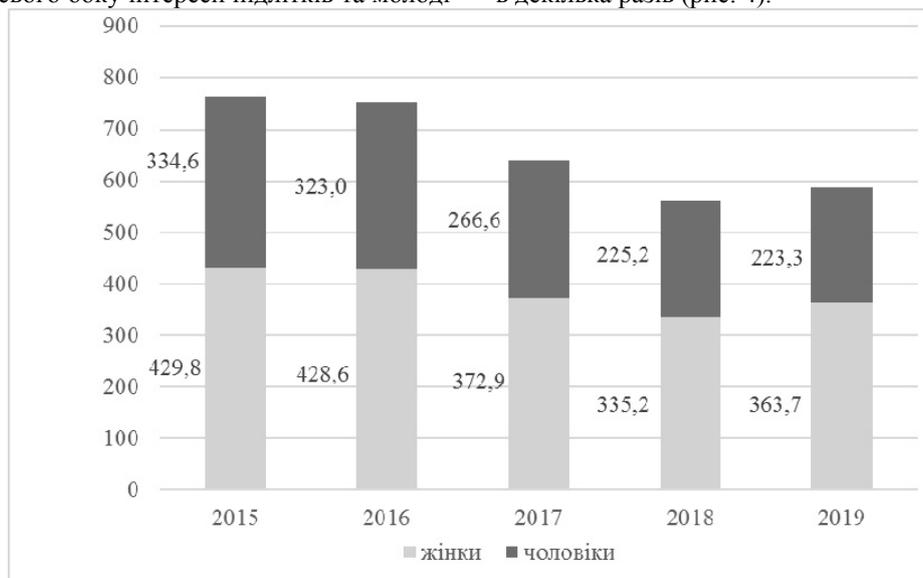

Рис. 2. Розподіл молоді України віком 15-24 роки, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, за статтю, 2015-2019 рр., тис. осіб [побудовано автором за [7, с. 143]]

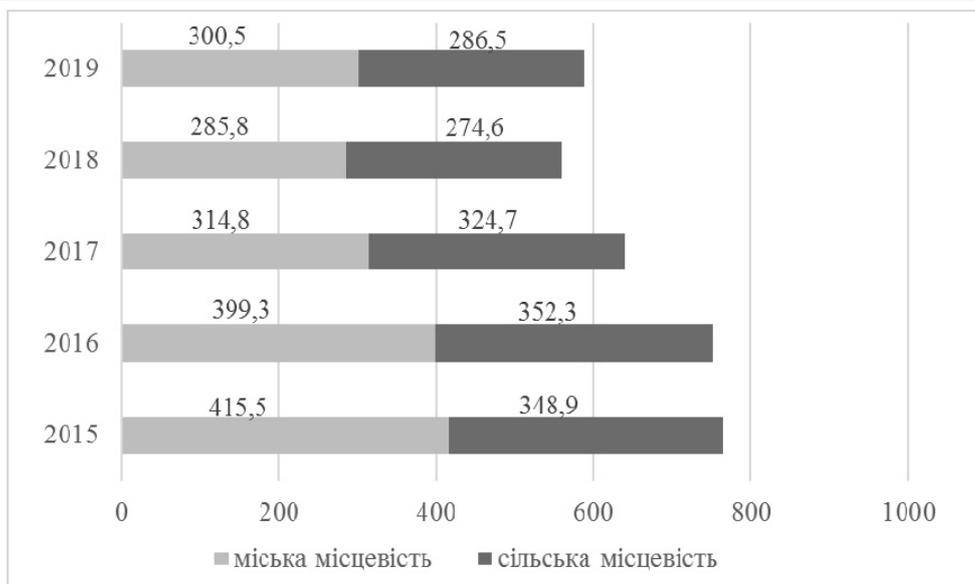

Рис. 3. Розподіл молоді України віком 15-24 роки, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, за типом поселень, 2015-2019 рр., тис. осіб [побудовано автором за [7, с. 143]]

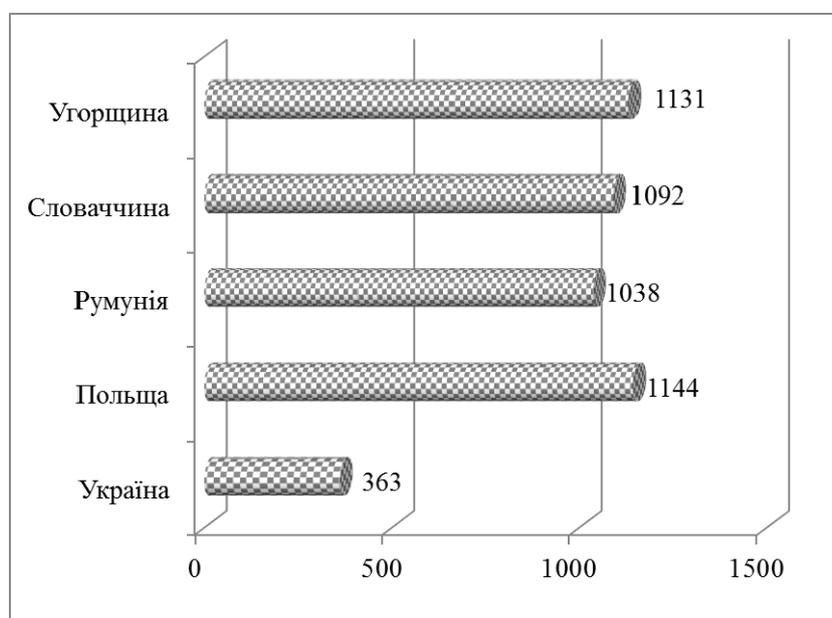

Рис. 4. Середня зарплата в Україні та сусідніх країнах у 2019 р., євро/місяць [побудовано автором за [6, с. 189]]

Складається така ситуація, коли відсутність освіти та/або висококваліфікованих навичок працюючого зовсім не означає одержання низької заробітної плати на роботі. Навпаки, праця, наприклад, у Польщі, звичайним чорноробом надає можливість одержувати заробітну плату набагато вищу, ніж може одержати кваліфікований працівник в Україні. Логічно припустити, що територіальна наближеність деяких регіонів нашої країни до Угорщини, Польщі, Словаччини та Румунії та їх безперечна привабливість до розміру оплати праці створює сприятливі умови до трудової міграції молоді. Болючим питанням може стати повна відсутність у них бажання навчатися, адже через бідність більшість молоді думає лише про можливість гарного заробітку вже сьогодні, а не про своє майбутнє.

ВИСНОВКИ

Відсутність мотивації в молоді та низький рівень оплати праці в Україні порівняно з країнами-сусідами створюють сприятливі умови для її трудової міграції

в якості некваліфікованої робочої сили.

Проблема є комплексною й охоплює не лише необхідність змін у системі освіти, а й створення на державному рівні умов стосовно заохочення й мотивації української молоді, адже за кваліфікованою та освіченою робочою силою – майбутнє країни загалом.

Список використаних джерел

1. Бобух І.М. Оцінка національного багатства в контексті міжнародного досвіду. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 2. С. 24–39. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_11_2_24.pdf
2. Estimating National Wealth: Methodology and Results / A. Kunte, et.al. Washington, D.C.: The World Bank, 1998. P. 2. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/411171468741363762/pdf/multi-page.pdf>
3. Котырло Е.С. Человеческий потенциал и человеческий капитал как научные категории. *Аудит и финансовый анализ*. 2011. № 6. URL: https://auditfin.com/fin/2011/6/2011_VI_10_08.pdf
4. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства в контексті поліпшення якості життя населення:

монографія. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.

5. Людський розвиток в Україні. Оцінка та прогноз рівня життя населення: кол. моногр. / за ред. Е.М. Лібанової. Київ, 2019. 270 с.

6. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Умань: «Сочінський М.М.», 2020. 456 с.

7. Робоча сила України 2019: Стат. збірник / відп. за випуск І.І. Осипова. К.: Держстат, 2020. 194 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf

References

1. Bobukh I.M. Assessment of national wealth in the context of international experience. *Economy and forecasting*. 2011. № 2. pp. 24–39. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_11_2_24.pdf (in Ukrainian).

2. Estimating National Wealth: Methodology and Results / A. Kunte, et.al. Washington, D.C.: The World Bank, 1998. P. 2. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/>

411171468741363762/pdf/multi-page.pdf

3. Kotyrlo Y.S. Human potential and human capital as scientific categories. *Audit and financial analysis*. 2011. № 6. URL: https://auditfin.com/fin/2011/6/2011_VI_10_08.pdf (in Russian).

4. Melnychuk D.P. Human capital: priorities for modernization of society in the context of improving the quality of life: monograph. Zhytomyr, Polissia. 564 p. (in Ukrainian).

5. Human development in Ukraine. Assessment and forecast of living standards: collective monograph / ed E.M. Libanova. Kyiv, 2019. 270 p. (in Ukrainian).

6. Libanova E. M. Poverty of the population of Ukraine: methodology, methods and practice of analysis. Uman, 2020. 456 p. (in Ukrainian).

7. Labor Force of Ukraine 2019: Statistics collection / I.I. Osypova. Kyiv, 2020. 194 p. URL http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf (in Ukrainian).